

ANNA ISABEL PEIRATS NAVARRO

DE NO CONCEPTA: DEBAT VERSUS VERITAT A L'SPILL
DE JAUME ROIG*

Al llarg dels segles, la humanitat ha anat adaptant les diferents visions d'una mateixa idea o circumstància segons les exigències socials. El pas del temps no sols permet la guarició de nafres, com és costum d'assegurar en el vessant popular, sinó també la solució a enigmes de difícil resolució en èpoques pretèrites.

Com que el fons de les vivències religioses constitueix un llegat connatural a l'ésser humà, la diacronia diversificada de respostes ha caracteritzat —no sempre des de l'angle científic— els aspectes de caire metafísic o transcendental.

És evident que hom parteix, ben sovint, de la premissa d'una clara divisió entre el fet teològic —o la mateixa vida de la societat, en conjunt— i, sobretot, el vessant filològic, àmbits força delimitats per actituds escindides, però tan objectivament i inconscient encadenades. D'una banda, el teòleg-crític s'ha d'enfrontar a l'exegesi dels textos clàssics de la tradició patristica, de les summes teològiques medievals amb actitud de filòleg, en el sentit de descobrir i analitzar el fons darrer del missatge, mentre que el crític literari medieval només podrà arribar a l'hermeneusi de les obres literàries a partir de la font de recursos dels textos religiosos, des de la consciència del teocentrisme que arrela a la societat medieval i que atorga sentit a actituds com ara la por de la societat a perdre la salvació eterna i el poder de l'àmbit eclesial, actituds que es re-

* Aquest estudi compta amb el suport del projecte d'investigació PB 98-1193-CO3-02 del MEC que es duu a terme al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València. L'estudi parteix d'una voluntat d'agraïment a la paciència del prof. Albert Hauf, amb qui he tingut el plaer de discutir els aspectes més rellevants de la lectura contrastada de les edicions posteriors al manuscrit (Vat. Lat. 4806) de l'*Spill* de Roig, pel que fa als temes immaculistes. En gratitud a aquesta ajuda, doncs, li dedique les pàgines següents.

flecteixen en les obres literàries, en tant que entenem la literarietat o legibilitat estètica com l'ànima i essència d'una microsocietat determinada. És així com la trilogia societat, teologia i filologia —o crítica literària—, conforma tot un sistema d'interdependències que es complementen biunívocament.

Des d'aquest sentit, el teocentrisme de la societat medieval es transmet pel principi generacional amb insistència en dos espills convergents en el fons teològic: la figura de Crist i la de la Verge, amb peculiar interès en un epicentre clau: l'acceptació/refús del dogma del seu Immaculisme.

Aquest és, sens dubte, un subtil *handicap* de la història eclesiàstica, l'origen del qual hem de situar-lo en les disputes hagiogràfiques sobre el concepte «pecat original». Si entenem que la Verge «fo enaxí mondada que anc en ela no romàs en neguna manera nuyl moviment de pecat...» (VSR, II, 152), aquesta tesi contradiu el principi del naixement amb l'intrínsec pecat original, pel qual tot ésser humà és hereu de la caiguda dels primers pares.¹

Des d'aquest sentit, a partir de la gènesi de l'Immaculisme marià hom suposaria l'absència del *fomes* o *pecat original* des del mateix moment de la concepció i abans de l'animació, si entenem el terme *concepció* en tant que fecundació i *animació* com a sinònim de la unió de l'ànima amb el cos, posterior al fet de la concepció natural.

L'amplitud semàntica que al segle XII deixaven entreveure termes com *pecat*, *santificació* i *concepció* obstaculitza ben sovint el procés d'exegesi inductiva, des dels inicis de les controvèrsies, sobre el fet de si la Verge és o no Immaculada. En primer lloc, el concepte de «pecat» pren accepcions connotatives en tant que «**macula**, quandoque **actus peccati**, quandoque **reatus**, quandoque **culpa**, quandoque **poena**» (BANDINE-

1. Vegeu Hervé de Nédellec: «sed **peccatum originale est causa omnium aliorum peccatorum**. Ergo omnia peccata nostra, ut videtur, **sunt traducta a primo parente**» (RAYMOND M. MARTIN, 1930: 75). Segons Hug de Sant Víctor, la concepció humana implica l'adquisició del pecat original, com a resultat de la pugna interna entre carn i esperit: «originale est corruptio vel vitium, quod **contrahimus nascendo per ignorantiam** in mente et per concupiscentiam in carne [...] alii autem dicunt quod originale peccatum sit *fomes peccati*; *concupiscentia*, vel concupiscibilitas: lex membrorum, lex carnis, languor naturae, adultum concupiscentiam», (*Quaestiones in epistolas Pauli*, PL 175, 570).

LLI, 1891:163). De forma paral·lela, hom considerava la *concepció* en termes molt diferents, a partir de la coimplicació amb la santificació, derivada de la infusió de la gràcia divina i alhora axioma principal de la Verge com a exempta de tota màcula de pecat original. Així, doncs, les tesis dels teòlegs es concentren en hipòtesis enfrontades que intenten arribar a definicions dogmàtiques des de nocions internes i infuses com la *santificació* i l'*animació*, més que no pas a partir de la *concepció* humana.

Aquest punt de partida és el resultat del predomini de la raó sobre la fe, assumida de forma inconscient en segles anteriors, on la tendència d'evitar en els sermons el concepte de l'Immaculisme² suposa l'acceptació d'un dogma, en autors com Beda (*In evangelium secundum Lucae*, PL 92, 417) o Ricard de Sant Víctor (*Explicatio in cantica canticorum*, PL 196, 482) que addueixen que Maria no va pecar i, per tant, és verge perfecta i immaculada.³

2. Sermonadors com Jean Gerson, al Sermó per la festa de la Concepció de la Verge, el 1401, amb el tema *Tota pulchra es amica mea!* interpreta el *Càntic dels Càntics* en llaor de la Verge, que Gerson entén com un espill o *exemplum* de beutats: «ses diz, ses faiz et contenances, que a tous ses regardens elle sera exemplaire [reflex dels qui s'hi miren, *Spill* de Roig, v. 233] livre et mirouer de baulté, de noblesse, de bonne amour et de honesteté» (MOURIN, 1946: 392). Pel que fa als teòlegs germànics, mestre Eckhart, des del model de vida cristiana a partir del total abandonament (gelâzenheit, DW, 194) defineix la concepció Immaculada de la Verge en un dels sermons, a partir del tema *Intravit Jesus in quoddam castellum*, des de la paradoxa d'una «verge que era dona» («junc vrouwe, diu ein wîp was»). La virginitat de l'ànima hi està associada a la maternitat de la Verge i a la contemplació, que és l'origen del naixement de Déu en l'ànima. En el «castellum» Déu és rebut per una dona casada (wîp), és a dir, Déu és concebut des d'una virginitat fecunda: «Eya, nû merket mit ulîze diz wort: ez muoz von nôt sîn, daz si ein juncvrouwe was, der mensche, von der Jêsus wart enpfangen» (DW, 247, v I) («ara pareu atenció a aquesta paraula: qui va rebre a Jesús havia de ser necessàriament verge»); «Ein juncvrouwe, diu ein wîp ist, diu ist vrî und ungebunden ane eigenschaft, diu ist gote und ir selber alle zît glîch nâhe» (DW, 31, I) («una verge que és dona és lliure i està desarelada d'allò propi i sempre es troba tan prop de Déu com de si mateixa»); «Wan Jêsus, daz lieht und der schîn des veterlîchen herzen... dirre Jêsus ist mit ir vereinet und si mit im, und si liuhtet und schînet mit im als ein einic ein und als ein *lâter klâr lieht* in dem veterlîchen herzen» («Jesús, llum i reflex del cor patern... aquest Jesús està unit a ella i ella a ell, i ella brilla i resplendeix amb ell com un únic ser i *com una llum pura i clara en el cor patern*»).

3. L'infantament de Jesús va ser incorrupte, sense concupiscència, segons va quedar fixat en l'Epístola «Inter ea quae» *ad Iustinum*, any 521: «Dignum plane Deo nascente mysterium, ut servaret *partum sine corruptione*, qui conceptum fecit esse *sine semine*» (DENZINGER, 1965: 131).

Des de les controvèrsies teològiques que malden de definir científicament la dualitat antitètica presència/absència de pecat original en la Verge, no resulta gens sorprenent demostrar com s'ha operat un canvi en la primera reimpressió de l'*Spill* de Jaume Roig, en la primera impressió feta a València el 1531 a partir dels versos del manuscrit original (Vat. Lat. 4806) en què Roig havia presentat aquest fons de disputes. Precisament, allà on Roig havia incidit en una postura oberta i permissiva d'opinions a favor/en contra del dogma immaculista, aquesta primera edició capgira totalment la lectura on es deixa entreveure el debat teològic que havia enfrontat durant segles les bandositats dels dominicans i dels franciscans, en un moment en què ja ha tingut lloc la celebració del concili de Basilea; i després de moltes vicissituds, de baralles en els púlpits, hom intenta definir, encara que fallidament, el vessant immaculista en la Verge.

És en aquesta conjuntura que Roig recull en el seu *Spill* (1460) tota una problemàtica candent que influeix ben directament en la recepció moral del seu missatge, prova evident que l'obra de Roig no l'hem d'entendre només en tant que aparent sàtira misògina, sinó des del regust estètic que comprèn tots els àmbits: onomàstic, històric, teològic, que afectaven la vida de la València del moment. L'editor de 1531, conscient que els versos on Roig havia alludit tan directament al debat immaculista xocarien frontalment amb els interessos i les exigències socials del moment, sobretot a partir de la forta implicació de la monarquia catalanoaragonesa, que arribà a qualificar d'heretges tots aquells que gosaren contradir una «veritat» ja definida,⁴ prendrà partida, doncs, per una opció menys compromesa i alhora més retòri-

4. Per fer suaus les ofenses i persecucions de Nicolau Eymerich contra els lullistes, els quals havia catalogat com a heretges (GAZULLA, 1905-1906: 12), enfront d'un ambient d'exacerbades persecucions, enmig dels disturbis ocorreguts en la festivitat de la Concepció, el 14 de desembre del 1394 Joan I va dictar el primer decret immaculista, amb un document de ressò franciscà on insisteix en la necessitat de destacar la predestinació *ab aeterno* de la Verge (RUBÍ, 1956: 389). Uns anys després, el 8 de desembre del 1407, el franciscà Joan Roca va predicar un sermó sobre la Immaculada a la catedral de Girona, que va provocar la irascibilitat de l'inquisidor general. Els franciscans van recórrer a l'ajuda del rei Martí l'Humà, el qual el 26 d'abril del mateix any va redactar un altre document immaculista, que afegia a l'anterior decret de Joan I el fet de considerar *reus de lesa majestat* i de condemnar a pena de mort tots aquells qui go-

ca, de lloança continuada a la Verge, a l'estil dels autors de certamen valencians en «llahor» de la Immaculada.

En les pàgines que a continuació segueixen em propose, per tant, presentar una anàlisi objectiva que ens permetrà de contraposar els

saren contradir l'Immaculisme de la Verge. La influència dels franciscans de Barcelona va tenir el seu punt àlgid en el concili de Constança (1414-1418), encara que les esperances defraudades del concili serien superades en el concili de Basilea (1431-1449), que va iniciar les seues sessions el juliol del 1431. En la sessió 36 del 1439 declararen i definiren amb rotunditat l'absència de pecat original en la Verge i, per tant, la seua concepció immaculada *piam et consonam cultui ecclesiastico, fidei catholicae*. En el primer jorn del concili es va redactar el decret, que és transcrit en P. Hyacinthus Ameri, OFM (1954: 217): «quod etiam de gloriosa Virgine, quae ipsam Patris sapientiam Dei Filium aeternum in utero pertulit ac mundo peperit, sacrosanta legit ecclesia... doctrinam illam disserentem gloriosam Virginem Dei Genitricem Mariam proveniente et operanti divini numinis gratia singulari, sed immunem semper fuisse ob omni originali, et tamquam *piam et consonam cultui ecclesiastico, fidei catholicae*...». En el segon jorn es va llegir el *Sermo Anselmi de Conceptione Beatae Virginis*, PL 159. Tanmateix, els esforços del concili de Basilea no arribaren a bon port. El papa Eugeni IV, que havia estat depositat per l'antipapa Felix V, va desautoritzar tota la tasca del concili de Basilea, i tot va quedar sense cap valor (RUBÍ, 1956: 400). Altrament, Alfons de Borja va comunicar tot seguit a València la notícia de la definició del dogma: «ces religieux si populaires si influents, qui le 14 août 1440 firent grande fête et dansèrent par le ville, parce qu'ils avaiient gagné dans le concile de Bâle que la sacree vierge Marie n'a pas été conçue en péché originel» (MOREL-FATIO, 1885: 36), fet històric que es recull al *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* en l'entrada XIV, «alegries per un decret de Basilea»: «en lo dit any [MCCCCXXXX] disapte, a XIII de agost, feren gran festa e alegria los frares menors de València; balaren per la ciutat molts d'els...[...] e açò feren per la sentència que guanyaren, als frares preycadós, del pecat original de la Verge Maria, perquè han fet en lo consili que's tinga la festa per tota cristiandat» (SANCHIS, 1932: 182). Com a forma de celebració de la notícia esclata a València un certamen en llaor de la Immaculada Concepció, en defensa del dogma immaculista (FERRANDO, 1983: 36). El germen del concili de Basilea tindrà el seu esplet el 1854 amb la definició del dogma de la Immaculada Concepció pel papa Pius IX (butlla «Ineffabilis Deus», 8 des. 1854) fet que ens permet de parlar d'una evolució diacrònica del debat entre dominicans i franciscans. Com a exemple de les vicissituds esdevingudes posteriorment al concili i abans de la confirmació del dogma al segle XIX ens l'ofereixen els documents de la Const. «Grave nimis» (4 set. 1483), on s'afirma que, aquells qui defensen que la Verge va ser concebuda amb el pecat original, pequen greument i han de ser considerats com a heretges: «*Diversorum ordinum praedicatores* in suis sermonibus ad populum publice per diversas civitates et terras affirmare hactenus non erubuerunt, eandem gloriosam et immaculata Dei genitricem absque originalis peccati fuisse conceptam, *mortaliter peccare*, vel esse *haereticos*...[...] qui ausi fuerint asserere, contrariam opinionem tenentes, videlicet gloriosam Virginem Mariam cum originali peccato fuisse conceptam, *haeresis crimen* vel peccatum incurrere *mortale*» (DENZINGER, 1965: 351). En el «Sollicitudo omnium ecclesiarum» (8 des. 1661), es titlla de pro-

canvis flagrants que han tingut lloc en la versió de Roig per part de l'editor de 1531, substitució que conforma tota una lliçó erudita de malabarismes retòrics i conceptistes.

Després de l'anàlisi objectiva, tant des del vessant dels temes i tòpics, com de la semàntica textual, i a partir del buidatge electrònic dels dos fragments divergents: V (manuscrit original) i A (edició de 1531), així com de la disposició de les esferes lèxiques, demostrarem com s'ha invertit la voluntat autorial, impensable des del tarannà de l'autor del manuscrit, per imposar el lector i fer-lo reconduir envers l'opció més segura: l'acceptació dogmàtica de l'Immaculisme marià.

Tanmateix, des de l'angle de la crítica textual, encara haurien de deixar fluir força rius de tinta en les edicions de l'*Spill* que han arribat fins als nostres dies, que transcriuen tant els versos compromesos del manuscrit Vat. Lat. 4806 com la visió forçosament immaculista de l'edició de 1531. Des d'una voluntat d'estudiar críticament l'*Spill*, es fa gairebé obligatori editar només la primera voluntat del text de Roig, que era de presentar una radiografia social dels problemes que agutzaven la València del quatre-cents, potser també com a estratègia discursiva, per tal de jugar des de l'afany cronístic amb les expectatives d'atenció del receptor.

Des d'aquest sentit, els consells, pensaments i lliçons del savi Salamó en la *Tercera Part* de l'*Spill* contribuiran a diluir tota sospita de la

vocar l'escàndol a tots aquells qui afirmen que la Verge va ser concebuda en pecat original: «Et quia ex occasione contrarie assertionis in contionibus, lectionibus, conclusionibus et actibus publicis, quod nempe eadem beatissima Virgo Maria fuerit concepta *cum peccato originali*, oriebantur in peccato christiano cum magna Dei *offensa scandala*» (DENZINGER, 1965: 448). Els defensors de l'Immaculisme marià van continuar demostrant al segle XVII la seua força, sobretot pel fet que els jurats de València van establir la màxima que tots els graduats en l'Estudi General haurien de «jurar, defensar i predicar la Immaculada Concepció de la Sacratíssima Verge Maria» mitjançant un solemne jurament (CALLADO, 2000: 187), fet que demostra la por que, socialment, implicava l'acceptació des del vessant racional i intel·lectual d'una suposada «veritat» teològica. Més endavant, el 4 d'octubre del 1732, el papa Climent XII va adreçar una carta al ministre general dels framenors tot i sol·licitant la conveniència de definir la Immaculada Concepció: «ac vehentissima desideria et vota nostra pro Virginis Matris Immaculatae Conceptionis obtinenda definitione... Sane vero cum Romana Ecclesia, quae fidei ac morum regula est infallibilis, erga piissimum Immaculatae Deiparae Conceptionis Mysterium adeo in dies magis ac nugis sese faventem ostenderit, novis editis decretis ampliatis eius cultus sacri ac festi...» (SÁNCHEZ, 1993: 393).

fantasia que el registre del somni implica. Un dels motius que hi ajudaran serà, a banda de l'experiència demostrada com a *exemplum analogiae*, el tòpic de la versemblança a partir de l'empremta històrica.

El text de l'edició valenciana del 1531, des del meu punt de vista, es mostra ben divergent de l'*usus scribendi* de Roig, és a dir, del seu ús habitual de la llengua en el vers, de la disposició accentual, rítmica i mètrica del conjunt del seu *Spill* i, per tant, demostra una intervenció autorial diferent, així com un objectiu de partida antagònic: en el cas de Roig, irònic i alhora compromès; en el de l'editor del 1531, una voluntat circumlòquica, d'evitar el problema que podia plantejar en aquell moment l'edició d'uns versos en què Roig mostrava el seu escepticisme en l'acceptació «dogmàtica» d'una Verge Immaculada.

Des d'aquest origen dels canvis textuais operats, i per exemplificar la seua naturalesa física, si des d'una primera immersió en l'enciclopèdica obra del metge valencià vaig gosar afirmar, en començar l'*editio* crítica, que ens trobàvem davant una aventura pròpia d'espeleòlegs quan més no d'apassionats *voyeurs*, en referir-me al debat teològic de les tesis en favor/contra de l'Immaculisme marià, des de la *collatio* o contrast actiu-pacient de les variants tant gràfiques com de sentit entre el *Manuscrit 4806 Vat. Lat.* i les edicions posteriors fins els nostres dies, a saber: A (1531), B (1561), C (Chabàs, 1905), D (Almela i Vives, 1928), E (Miquel i Planas, 1929-50), F (Marina Gustà, 1978), G (Escrivà, 1981), H (Almiñana, 1990) és evident una *mutatio* de 103 versos entre el manuscrit Vat. Lat. 4806 (V) i l'edició de 1531 (A), en concret: els vv. 10674-10777. L'edició B (1561) es manté fidel a la lectura de A (1531); totes dues es remunten a un subarquetip α paral·lel a V,⁵ mentre que ja l'edició de Chabàs (1905), contaminada tant de l'arquetip X —el text hipotèticament original, de mà de l'autor mateix— com del subarquetip α , integra en primer terme els 103 vv. de V i tot seguit, a partir de dos versos d'enllaç: «qui li diu pura» i «aquesta sola» —que

5. Les dues edicions de 1531 i 1561 comparteixen tot un seguit d'errors comuns que, seguint la crítica de l'escola lachmaniana, evidencien un hipotètic text anterior; tanmateix, a l'hora d'establir un *stemma codicum* de l'*Spill* hauríem de representar gràficament com aquestes dues edicions són divergents entre si, ja que en moltes ocasions diversos fragments que són elidits en A reapareixen en B i viceversa.

corresponen al v. 10777 de A i 10673 de V respectivament transcriu els versos mutats de A —que no figuraven al manuscrit V— amb la conseqüent i inevitable repetició dels versos d'enllaç:

V	A	B	C
« <i>Hun-altra scola</i> (v.10674) [...]»	« qu·és lum y scola [...]	« qu·és llum y eschola [...]	« <i>Hun altra scola</i> [...]
par pus devota	és la gran flota	és la gran flota	par pus devota
he prou segura.	qui li diu pura.	qui li diu pura	he prou segura
No la fa scura»... (v.10776-8)	No la fa scura»	No la fa scura»	qui li diu pura. Aquesta sola que es lum y scola» [...]

Aquest fragment referent a la disputa-imposició del dogma immaculista recull en l'edició de Roc Chabàs (1905, ed. C) dues parts clarament diferenciades i ambdues contradictòries: els versos del manuscrit original, referents al debat teològic d'arrels socials (part I) i a continuació els versos immaculistes de l'edició del 1531 (part II) a partir de l'addició de dos versos que presenten contaminació tant de la lectura del manuscrit com de l'edició del 1531:

$$I \text{ (debat) + versos d'enllaç + II (versos procedents de l'edició A) = C (ed. Chabàs, 1905).}$$

Posteriorment, la resta de les edicions copien la versió de Chabàs, amb la peculiaritat de l'edició de Miquel i Planas, que transcriu conscientment els versos de A precedits d'un parèntesi. És així com totes les edicions posteriors a Chabàs presenten un *Spill* de 16359 versos, divergent dels 16247 versos de què consta el manuscrit original.

L'acostament al fragment immaculista de l'*Spill* de Roig suposa, a més d'una problemàtica filològica per aquesta varietat de punts de vista en la selecció dels criteris d'edició, una herència dels enfrontaments socials derivats dels fets teològics, que comencen a prendre un major impuls d'ençà de l'escolàstica (ss. XIII-XIV) en referir-se a la qüestió de si la primera santificació de la Verge va tenir lloc abans, després de l'animació o abans de la concepció. Tots els teòlegs del XIII

tracten de la santificació de la concepció de la Verge en els seus comentaris al *III. Sent, d.3*, o en el lloc corresponent *De Incarnatione*, en tractar la santificació de Maria, alhora que ofereixen un concepte precís de la concepció, que divideixen en *activa* i *passiva*, en tant que realitzada pels pares, o pel que suposa la unió de l'ànima amb el cos, resultat de la generació activa. El problema teològic es concentra en l'esforç d'interpretar si la Verge va ser santificada abans o després de la seua animació (CUERVO, 1955: 21).

D'una banda, al segle XIII es considerava que la santificació de la Verge abans de l'animació era incompatible amb la redempció de Crist,⁶ que va morir per tots, sense excepció, va obrir les portes del Paradís... i va redimir també la seua mare del pecat. Alexandre d'Hales insisteix en aquesta idea, segons la qual la història de la Redempció comença a perdre valor des del mateix moment que hom accepta la concepció de la Verge sense pecat original: «si B.Virgo non fuisset concepta in peccato, ergo non fuisset obligata peccato nec habuisset reatum peccati... ergo ipsa non indigeret redemptione per Christum» (Tract. II, q.2, a.2, IV).

6. En el Conc. Toletanum (693) es deixa constància que la Verge va obtenir la seua virginitat abans de la concepció: «Quae scilicet Virgo sicut *ante conceptionem* obtinuit virginitatis pudorem, ita *post partum nullam* sensit integritatis *corruptionem*», *De Christo Filio Dei incarnato* (DENZINGER, 1965: 193). Albert Magne afirma que era opinió comuna dels doctors de la Universitat de París considerar com a errònia en la fe, la santificació de la Verge abans de la seua animació: «Dicimus quod **B. Virgo non fuit sanctificata ante animationem**; et qui dicunt oppositum, est haeresis condemnata a beato Bernardo in epistola ad Lugdunenses, et a Magistris omnibus Parisiensibus», S. Albert Magne, *In III Sent.* Sant Bonaventura es mostra partidari de la idea que la Verge va ser santificada abans de la seua animació: «Sed **ante fuit conceptio quam animatio**; ergo fuit ante sanctificata quam animata» (*In III Sent., d.3, a.1, q.1.*). En la primera santificació, segons Bonaventura va ser exempta del *fomes* de la *concupiscència* (*ibid, d.3, q.2, art. 1*). Sant Bernat prova com la Verge no va estar santificada **abans de la concepció**, i per tant, va assumir el pecat original en nàixer (*In assumptione B. M. V, PL 183, 417*). En el tractat *De conceptione BV Mariae*, Franciscus d'Arimino distingeix tres tipus de santificació en la Verge: la primera, en l'instant de la seua concepció, de la qual va esdevenir pura creatura; la segona santificació, en l'Anunciació, d'on va assolir tanta gràcia que li impedí pecar tant venialment com mortal; la tercera santificació, en la festa de la Pentecosta, on va rebre la gràcia que és impensable en qualsevol altra criatura. Aquesta triple santificació o redempció de triple vici és un motiu suficient que permet afirmar a Arimino que la Verge va pecar (ARIMINO, 1954: 380).

Tomàs d'Aquino argumenta contràriament a la concepció immaculada de la Verge amb idees que es repeteixen tant a la *Summa Theologica* com al *Quodlibet*: «Si numquam anima beatae Virginis fuisset contagio originalis peccati inquinata, hoc derogaret dignitati Christi, secundum quam est universalis omnium salvator... **Et ideo... beata Virgo contraxit quidem originale peccatum**»⁷ (*Summa Theologica* III, q. 27); «**Et si quocumque modo ante animationem B. Virgo sanctificata fuisset, numquam incurrisset maculam originalis culpa**, et ita non indignisset redemptione et salute quae est per Christum» (*Summa Theologica* III, 27, 2); «Est ergo considerandum quod unusquisque peccatum originale contrahit ex hoc quod fuit in Adam secundum seminalem rationem... et **ideo concepta fuit in originali peccato**» (*Quodl.* VI, a.7).

Des de la perspectiva dels franciscans, d'altra banda, la fórmula adàgica, «potuit, decuit, fecit», de Duns Escot, deixeble de Guilielmus Ware,⁸ reafirma explícitament el vot de perpètua virginitat de Maria, per concloure que «**in eodem instanti** in quo Deus creavit animam —i no existeix, des d'aquesta perspectiva, l'ànima sense el cos— dedit (Mariae) gratiam» (ZAVALLONI, 1987: 85).⁹ Així, mentre que els dominicans continuaven depenent de l'autoritat de sant Tomàs, els immaculistes franciscans trobarien el seu fort argument en els termes escotistes, amb la tesi principal que Crist va preservar Maria del pecat actual i original.

7. Ja que el pecat original era per a sant Tomàs, com per a sant Bonaventura o Alexandre d'Hales, un pecat de naturalesa que es transmetia a tots els descendents d'Adam per generació, dedueix sant Tomàs la *necessitat secundum legem comunem* (segons la natura de les coses i no des d'una exigència metafísica) que tots els descendents assumen el pecat original, fins el punt que, si Jesucrist hagués estat engendrat per obra de baró, també l'hauria contret (III, 28, 1).

8. Vegeu les afirmacions del mestre del *doctor subtilis*, en *Reportatio in III Sent., d. 3, q. 1*, Bordeaux, cod.163, 162 vb: «Ex quo enim Filius tenebatur ad honorem Matris et possibile contrarium fuit sic fieri quod esset sine peccato, per consequens sic debuit facere, et credo certe quod fecit... Ideo credo quod sic factum sit... sicut debuit facere, fecit; Ideo credo quod sic sit factum» (trilogia que després prendrà Duns Escot: «potuit, decuit ergo fecit»).

9. Escot es pot considerar la màxima *auctoritas* en la definició de l'Immaculisme de la Verge. Vegeu com als certàmens poètics valencians, autors com Francí de Vilalba recolzen la versemblança mariològica de la puritat mariana a partir de la referència al doctor Subtil: «que-n vós may fon peccat original,/segons escriu lo gran doctor Asquot,/al dit del qual res contradir no-s pot» (FERRANDO, 1983: 521).

És ben evident que els púlpits havien esdevingut camps de batalla, com a exacerbats fanatismes de les disputes entre lul·listes, concepcionistes, escotistes, franciscans d'una banda, i dels dominicans, tomistes, de l'altra. Aquest *status quaestionis* ultrapassa el sistema primari del fons històric i teològic. El tema immaculista no sols era candent a les disputes dels teòlegs, escindits en dues bandositats, sinó que també configura tota una cosmovisió literària que a València, a més d'habitar en les pàgines de l'*aurea aetas* dels nostrats Joanot Martorell o Isabel de Villena, es fa palès en sa totalitat en l'obra del metge valencià, tractat sense cap mena de perífrasi en l'estil, sinó obertament i permissiva.

Des d'aquest estat de coses, no és gens agosarat de donar les raons que expliquen la transgressió dels versos immaculistes de l'edició valenciana del 1531. Si partim, en primer lloc, dels aspectes metaliteraris, ja el títol d'aquesta edició: «per a augmentar la devoció de la Immaculada Concepció de la sacratíssima verge Maria...» glossa un dels principals objectius d'aquesta edició: deixar explícit la «veritat» d'un principi que serà «indiscutible» en una època de tanta eferescència del debat marià que, com hem vist, enfrontava l'Església des del segle XIII, ara aguditzat per les qüestions del cisma.¹⁰ La portada d'aquesta edició de 1531 centra la imatge d'una Verge en actitud de pregària, juntes les mans, i corona de resplendor, que té l'origen en la llum celestial del Déu Patern, sota la invocació salomònica: «Tota pulchra¹¹ es amica mea et macula non est in te» (Ct. 4,7). En-

10. Cal fer notar com A. Morel-Fatio, en el seu *Rapport...*, és ja conscient de la motivació d'implicació social del copista de l'edició del 1531: «les déclarations de Roig ne parurent point suffisantes à l'éditeur du XVI siècle, il crut de son devoir de les développer assez longuement, d'ajouter une centaine de vers au passage que le médecin-poète avait consacré à la défense de l'immaculisme. Cette insistance est un signe des temps, elle marque une recrudescence de la vieille querelle entre Franciscains et Dominicains, que le concile de Trente, un peu plus tard, s'efforcera d'apaiser...» (1885: 37).

11. Imatges similars a la portada que ilustra l'edició de l'*Spill* de 1531 apareixen en llibres, panegírics, dedicats a la Verge durant el segle XVI. El Tema *Tota pulchra* és la manera més usual d'il·lustrar la doctrina de la Immaculada Concepció en l'art hispànic fins ben entrat el segle XIX (SUZANNE L. STRATTON, 1994: 44). Una prova és el fet que en llocs com la catedral de Palma de Mallorca aquesta iconografia presideix la part superior de la façana de la porta de l'Almoína.

Portada de l'edició A de l'*Spill*
(València, 1531)

LIBRE DE LES

DONES, MES VERAMENT
dit de consells profitosos y saludables, axi per
al regiment y orde de la vida humana, es per
augmentar la deuocio de la immaculada Concep-
cio de la sacratissima verge Maria, fet per lo
magnific mestre Jaume Roig. Ara nouament
corregit y esmenat de moltes faltas, y de nou
afegit la disputa, o proces de viudes y donze-
lles: Fet per los Magnifics mossen Jaume Si-
mones generos, y mestre Lloys Ioan Valenti,
doctors en Medicina, ab vna sentencia
del honorable y discret Andreu
Marti Pinca Notari.

EN VALÈNCIA.
Per Ioan de Arcos, a les espases del
lludi general. 1561.

Portada de la segona edició
(València, 1561)

Liber de conceptu virginali
(València, 1518)

Vicent Macip, La Verge "Tota pulchra", Madrid, Colección Banco Central Hispanoamericano

volten la figura de la Verge tots els atributs que l'havien prefigurada des de l'Antic Testament; des dels elements còsmics: «electa ut sol», «pulchra ut luna», «porta coeli»; l'àmbit de la terra: «sicut liliun inter spinas, sic amica mea inter filias» (Ct. 2,2) —tema introductor de l'Spill—, «hortus conclusus», «Turris davidica», «exaltata cedrus», «plantatio rosae, rosa mystica», «vara Jesse floruit»; l'element universal de l'aigua, com a *initium vitae*: «stella maris», «fons ortorum», «flumina aquarum multarum», i sobretot, *exemplum* d'Immaculisme, *espill* i reflex dels fidels (cf. *Spill*, v. 233), «Speculum sine macula».

Emmarca la representació iconogràfica de la Verge el text litúrgic de l'ofici del 8 de desembre, *In Conceptione B. M. Virginis*: «Conceptio tua Dei Genitrix Virgo gaudium annuntiavit universo mundo». A la part inferior del gravat es llegeix el títol «*Libre de consells* fet per lo magnífich mestre Jaume Roig...».

Aquest gravat rectangular del tema «tota pulchra» és idèntic al de la portada de la segona edició de l'Spill de 1561, editada també a València, en què la portada principal centra el tema del ja alludit Ct. 4,7. En la part superior, en aquest cas, figura l'objectiu del llibre, «per al regiment y orde de la vida humana, com per augmentar la devoció de la Immaculada Concepció de la sacratíssima Verge Maria».

El fet que les dues edicions valencianes de l'Spill tinguen una mateixa portada que pren partit del tema immaculista no és gens casual, i ens fa remuntar al *Liber de conceptu virginali in quo ipsam Dei matrem purissimam sine aliqua originalis peccati labe esse conceptam rationibus necessariis patet* (Bibl. Serrano Morales, Inv. 4605 AGEH), també conegut com *Disputatio saecularis et iacobita*, que la tradició posterior ha atribuït a Ramon Llull. A l'*Explicit* d'aquesta edició valenciana consta l'any 1518, còpia del llibre escrit a Avinyó el 1396¹² —un any després de l'edicte immaculista de Joan I— i

12. La datació de l'obra el 1396 a Avinyó fa gairebé impossible d'atribuir l'autoria al beat Ramon Llull. A més a més, tant al catàleg de les *Obres Selectes de Ramon Llull* (BONNER, 1989: II, 539-617) com en *Alphabetischer Titeltatalog*, en *Raimund Lull: sein Leben, seine Werke, die Grundlagen seines Denkens* (PLATZECK, 1962: II, 85-100) no figura el *Liber de conceptu virginali* atribuït a Llull. Pedro de Alva i Astorga (LOVAINA, 1666: 445-470), dona com a autor de l'obra Raymundus

mostra el referent dels debats immaculistes.¹³ En una mena de *disputatio* dialoguen un seglar (franciscà) i un jacobita (dominicà, nom degut al convent de Sant Jaume de París), als quals s'adhereix un canonista que arbitra les condicions de l'*altercatio*. El seglar serà partidari de la defensa de la Immaculada, mentre que el dominicà argumentarà sempre en contra. Tots acabaran admetent les raons del seglar (franciscà, lul·lista...) i cantaran una oració en llaor de la Verge Immaculada. El llibre situa, si més no, una independència o postura oberta a la diversitat d'opinions en acceptar o refusar el tema de la concepció de la Verge amb pecat o sense pecat original o actual; sens dubte, la mateixa diversitat d'opinions a què havia al·ludit Roig en uns versos en què ofería al lector-oient la possibilitat d'elegir l'opció que la raó o la voluntat humana considere més correcta, «sens por de foch».

L'edició de 1531 compartirà el llegat de la portada del *Liber de conceptu virginali* no precisament amb la mateixa intenció, de presentar a debat l'estat de la qüestió, sinó amb la finalitat de fer triomfar les tesis franciscanes i concepcionistes. Situat cronològicament coetani a les disputes entre dominicans i franciscans, en el lloc més adient per ser escrit, bressol del cisma, Avinyó, el *Liber de conceptu virginali* s'articula en cinc parts. En la quarta part, que és la més extensa i interessant, s'addueixen 18 «raons necessàries» que justifiquen el dogma de la Immaculada, on les màximes escotistes, sobretot a la *undecima ratio*, constitueixen un motiu d'argumentació i debat.

Centillis vel Centellis, que, segons sembla, va deduir dels versos que figuren a la portada de l'edició valenciana de 1518: «En ego Centillis scutum pro Virgine praesto/ contra hostes praesto bella parare suos». És evident que el Centelles al qual s'alludeix no és l'autor del llibre, sinó el destinatari a qui va adreçada l'edició: Serafí de Centelles (1460-1536) nom que encapçala el pròleg o dedicatòria de Rafael Gerald de Tarragona, fill de Francesc Gilibert de Centelles i Riu-sec, comte d'Oliva. Envoltat la iconografia l'afirmació litúrgica de l'ofici immaculista: «Nec dum erant abyssi/et ego iam concepta eram».

13. L'editor del llibre, Johan Vinyau, probablement d'origen portuguès, va imprimir el *Baculus clericalis* de Bartomeu Cucala (1524) i era considerat un dels principals impressors de València al segle XVI: «Impressus per Johannes Vinyau, commemorantem Virginis Marie sub titulo gratie, in civitate valentina».

A la cinquena part el seglar contesta tres qüestions proposades pel dominicà, on sobresurt el tercer argument en què el seglar pronuncia les paraules salomòniques «Tota pulchra es amica mea et macula non est in te, veni in ortum meum soror, mea sponsa» (Ct. 4,7).

L'encapçalament freqüent «Questio inquit canonista...», els jocs retòrics de termes com «pro nostris *meritis de meritis*» (*decimoctava ratio*) així com l'allusió a les *necessarie rationes*, encara que poden assumir un cert ressò lul·lià, ens fan remuntar al vessant de la retòrica i de la dialèctica d'herència clàssica. Les *raons necessaries*, des d'aquest sentit, presents ja en sant Anselm, que remarcava el paper de la raó contraposat a la fe (RUBIO, 1999: 366), són l'argument capaç d'extreure la certesa d'una veritat objectiva.

Per tant, el *Liber de conceptu virginali*, més enllà del ressò lul·lià, també assumeix l'empremta de la retòrica i de la dialèctica en una *disputatio* medieval, on s'articula el tema de la concepció virginal.

Com se'n deixa constància a l'*explicit*, el canonista es converteix a la «veritat» —terme que serà clau en l'edició de l'*Spill* de 1531, de la concepció Immaculada de la Verge—, mentre que el jacobita és ferm a la seua opinió contrària:

Explicit liber secularis disputantis conceptu virginali in civitate Avinionensi in ecclesia Iacobitarum eum quodam canonista et cum alio iacobita. Canonista aderens seculari conversus est ad veritatem conceptus Virginis. Iacobita vero in prava remansit oppinione contra Virginis conceptum et male pro eo et sequentibus eum.

Per tant, en aquest *explicit* la dualitat oberta d'un pensament ambivalent ofereix la independència de criteris en l'acostament al tema immaculista, de la mateixa manera que la trobem al fragment del Manuscrit de l'*Spill* de Roig; independència alterada en els versos concepcionistes de l'edició valenciana de l'*Spill* de 1531, en un context de clara influència lul·liana i escotista.

En aquest punt, l'*Spill* es pot considerar una obra més compromesa socialment, per tal com afegirà la problemàtica de les bandositats a favor/en contra de la doctrina immaculista; disputa que havia tingut un origen històric d'acceptació assumida de l'Immaculisme de la Verge i que Roig concentra al *Llibre tercer* de la seua obra, des d'on

la contraposició dels fragments del manuscrit original (V) amb la lectura de l'edició de 1531 (A) il·lustra a bastament no sols la importància del problema teològic que enfronta diacrònicament l'Església des dels seus orígens, sinó també la presència d'un sentiment de temor per part de l'editor de 1531 de presentar uns versos compromesos en un moment d'exacerbat fanatisme mariològic. Tot amb tot, l'existència de dues versions textuais del fragment immaculista obliga el crític literari a remuntar en la cadena de successivitats filològiques, per tal d'evitar la repetició inconscient de dos fragments antitètics, que al capdavall, són el resultat d'un autor diferent.

ESTUDI ANALÍTIC

Som a la segona part del *Llibre Tercer de la Lliçó del Savi Salamó*,¹⁴ el pes de l'*auctoritas* en el discurs narrat configura un bell sermó de consells que demostren al protagonista els perills del vici de la luxúria, com a principi de somatització de malalties. Es tracta, doncs, d'una apel·lació constant emmarcada en el registre de l'oralitat: «hou bé, no dormes/ ages orelles...», que implica un binomi causa-efecte/paraula-refús. La força interactiva de la paraula ben articulada possibilita de forma ben bé gràfica el contrast actiu i hiperbòlic entre les dones en general, subjectes a la força diabolical d'un censaler¹⁵ (el dimoni) i la dona per excel·lència, *sicut liliū inter spinas, exemplū o espill* de virginitat i humilitat (vv. 10657-58).

Abans d'iniciar l'estudi analític, presentaré un esquema estructural en 4 parts, on podem veure les relacions i diferències del mateix fragment des de la lectura contrastada entre el manuscrit original, l'edició A (1531) i l'edició de Chabàs (ed. C, 1905):

14. Per facilitar la comprensió al lector, dispose els fragments contraposats de les dues versions (V i A) per tal d'apreciar visualment els canvis que han tingut lloc en els dos textos.

15. La història de la Redempció, de forma consegüent, serà argumentada en termes del capitalisme més materialista; algú havia de pagar els deutes de la humanitat; aquest Pagador seria Crist (v. 10515).

V (<i>Manuscrit</i>)	A (<i>edició 1531</i>)	C (<i>ed. Chabàs, 1905</i>)
<p>I. <i>Introductio Tematis</i> (vv. 10674-10678) — Al·lusió a les dues parts del debat: dominicans/franciscans. — Anteposició de la Voluntat, potència decisiva en l'elecció.</p>	<p>I. <i>Exaltació de la Verge, llum d'alta doctrina</i> (vv. 10674-78). Absència de pecat original.</p>	<p>I. <i>Introductio Tematis</i>. (vv. 10674-10678) — Al·lusió a les dues parts del debat: dominicans/franciscans. — Anteposició de la Voluntat, potència decisiva en l'elecció.</p>
<p>II. <i>Argumentatio</i> (vv. 10679-10710) a) Consell: domini de la passió i respecte a l'opció contrària (vv. 10680-10693). b) Dificultat i dubte de la qüestió (vv. 10680-10710). — Predomini de la Voluntat i l'Enteniment pel que fa als savis que debaten les dues opcions.</p>	<p>II. a) <i>Dualitat Eva/Ave</i> (vv. 10679-10709). b) <i>Veritat de la qüestió</i>. Predomini de l'enteniment com a principi d'immaculisme (vv. 10710-11). Imatges marianes. Reticisme d'estil.</p>	<p>II. <i>Argumentatio</i> (vv. 10679-10710) c) Consell: domini de la passió i respecte a l'opció contrària (vv. 10680-10693). d) Dificultat i dubte de la qüestió (vv. 10680-10710). — Predomini de la Voluntat i l'Enteniment pel que fa als savis que debaten les dues opcions.</p>
<p>III. <i>Fi de la discussió</i> després de la mort. Registre d'ultratomba (vv. 10711-31).</p>	<p>III. <i>Exaltació de les virtuts marianes</i>. Reticisme en l'estil (vv. 10712-39).</p>	<p>III. <i>Fi de la discussió</i> després de la mort. Registre d'ultratomba (vv. 10711-31).</p>
<p>IV. <i>Reafirmació del dubte</i> (vist en la part II). — Recurs a l'estil <i>id est</i> (auctoritas). — Insistència en la potència de l'Enteniment. — Debat positiu, inici de l'Enteniment dels rústecs (vv. 10732-65). — Intervenció de la Voluntat; capacitat d'elecció. Consell: decidir allò que hom vulga, sense</p>	<p>IV. <i>Mèrit celestial: lloança a la Verge</i> (vv. 10740-43). — Imatges marianes: pont, camí, porta del paradís (vv. 10744-53).</p>	<p>IV. <i>Reafirmació del dubte</i> (part II). — Recurs a l'estil <i>id est</i> (auctoritas). — Insistència en la potència de l'Enteniment. — Debat positiu, inici de l'Enteniment dels rústecs (vv. 10732-65). — Intervenció de la Voluntat; capacitat d'elecció. Consell: decidir allò que hom vulga, sense por a l'infern, encara que el títol <i>De</i></p>

por a l'infern, encara que el títol *De no concepta* es presenta com més segur (vv. 10766-77).

no concepta es presenta com més segur (vv. 10766-77).

[VERSOS D'ENLLAÇ: «QUI LI DIU PURA» (v. 10777, ed. A), «AQUESTA SOLA» (v. 10673, manuscrit V).

P. *Exaltació de la Verge*, llum d'alta doctrina (vv. 10674-78)
— Absència de pecat original.

II'. a) *Dualitat Eva/Ave* (vv. 10678-10709)
e) *Veritat de la qüestió*.
Predomini de l'enteniment com a principi d'Immaculisme (vv. 10710-11).
Imatges marianes.
Reticisme d'estil.

III'. *Exaltació de les virtuts marianes*. Reticisme en l'estil (vv. 10712-39).

IV'. *Mèrit celestial: lloança a la Verge* (vv. 10740-43).
— *Imatges marianes: pont, camí, porta del paradís* (vv. 10744-53).

PART I

En primer lloc, el v. 10674 que introdueix el fragment de V “hun·altra scola” alludeix a la força dels dominicans, contraris a l'acceptació de l'Immaculisme de la Verge. L'indefinit *altra* scola i *altra* doctrina són superats i evitats en A, on es capgira el to marcat enunciatiu per l'afirmació retòrica de la imatge d'exaltació i sublimació: «és lum y scola / d'alta doctrina».

En els versos iniciàtics de V, la creença/dubte de l'immaculisme, dualitat introduïda per l'indefinit «altra» permet la lliure elecció, fet que corrobora per anàfora textual el Prefaci de l'obra:

Cascun lector
prest trobarà
lo que volrà (vv. 754-6).

L'obra serà com un arbre¹⁶ del qual cadascun dels lectors collirà la part que la **raó** o la **voluntat**¹⁷ li permeta escollir. Des d'aquest sentit, la creença en el dogma està subjecta a una acció volitiva: «creu quala vulles» (v. 10679).

L'actitud apel·lativa i dialògica, marca una interacció entre el *jo* o veu de l'*auctoritas* i el *tu* subsumit en l'esfera de la inconsciència del somni, que s'exemplifica tant amb la invocació característica del registre oral, com amb la lliure elecció del receptor a qui intenta allisonar.

Aquesta tesi contrasta amb l'antítesi dels versos de A, on l'asseveració ve marcada per la contundència de l'adverbi, que ocupa la posició inicial del vers: «justament dita», «crim ni sospita/ **nunca** tingué» (vv. 10678-9).

Cal observar la contraposició existent en els períodes oracionals d'aquests 5 versos inicials: en V l'*argumentatio* conclou en dos versos epifonemàtics, mentre que en A la contundència lapidària inicia els dos primers versos; posteriorment, es procedeix a l'*argumentatio*:

	V	A
<i>Argumentatio</i> : I (10674-10677)	I' (10674-10675) Epifonema	
Epifonema: II (10678-10679)	II' (10676-10679) <i>Argumentatio</i>	

16. Aquesta metàfora del llibre com un arbre del qual hom pot escollir la part que desitge es troba ja en el proemi de l'*Speculum Humanae Salvationis*; per tant, mostra l'herència de l'incipit teològic d'una història de la redempció en versos apariats.

17. Des de la perspectiva humana, el vici de la luxúria depèn en aquesta segona Part del Llibre tercer d'una pugna entre la matèria deligible-voluntària (capacitat d'elecció) i contingent-racional (fets en potència de realització), d'on es bestreuen remeis com el casament, per apagar el desig d'abrandament, o l'ús de mitjans naturals, com l'apagament de l'instint sexual amb l'aigua freda. Des d'aquesta perspectiva, semblant a la *Summa Teològica* de Tomàs d'Aquino, reprentent el que ja havia anunciat sant Agustí en el *De Trinitate* (PL 42, 1018), la voluntat desitja necessàriament i no de forma contingent (q. 82, I: 746). Per tant, el desig de concupiscència se situa en la part de la voluntat, que es pot veure alterada per la contingència de l'elecció humana.

V	A
«Hun·altra scola saps, que opina altra doctrina de la susdita. <i>Sense sospita,</i> <i>Creu quala vulles»</i> (vv. 10674-9).	« <i>qu'és lum y scola</i> <i>d'alta doctrina.</i> Flor sense espina Justament dita, crim ni sospita nunca tingué.»

D'aquest esquema es dedueix la inversió oracional entre els dos fragments; a banda d'aquesta contraposició externa, a nivell lèxic els dos fragments comparteixen *mutatis mutandis* les mateixes unitats lexicèmiques, encara que adaptades a la finalitat *argumentativa* (en V) o *temàtica* (en A): «scola» (10674 V, A), «doctrina» (V 10676, A 10675), «sospita» (10678 V, A).

PART II

En el cas del manuscrit hem de distingir dues subdivisions:

a) vv. 10680-10693. Constitueix el preludi a l'exposició del debat d'opinions divergents i alhora de pont conclusiu de la part I. És així com l'elecció voluntària, a què havíem al·ludit en el v. 10679 ha de basar-se en el respecte amb la contrincant. Ara, la veu imperativa de l'acció verbal passa de ser afirmativa a unir-se a l'adverbi monosíl·lab «no» per un verb reflexiu: «t'arrulles»¹⁸ (v. 10680) que pertany novament a l'esfera de la **voluntat**:

V	A
«Puys no t'arrulles ni·t desonestes ffent vanes festes,	calumpniant en trones, setges; dient <i>eretges</i> ,

18. «T'arrulles» és la forma reflexiva antiga derivada del llatí *ad-rotulare, «llançar a rodar». Des d'aquest sentit, *arrullar-se* tindria el sentit equivalent a «deixar-se dur per la passió» (DCVB, I, p. 42).

<i>detraccions,</i>	<i>mals cristians,</i>
<i>maldicions,</i>	<i>pechs, ignorans»</i>
contaminant,	(vv. 10680-90).

La juxtaposició asindètica de substantius formats a partir de leixemes verbals («maldicions», v. 10684, «detraccions»,¹⁹ v. 10683) caracteritza la versemblança d'aquesta secció, on el *verbum dicendi* en forma no personal, el gerundi «dient» (v. 10688) introdueix les formes predicatives en termes sinònims: «eretges, mals cristians/pechs, ignorans», la primera enumeració referida al vessant doctrinal de partida, la segona, a la incapacitat de treure raonaments seriosos.

Per tant, el consell del savi Salamó al protagonista no se centra només en el fet de presentar-li una possibilitat de decidir enmig del misteri marià que caracteritza tota una època, sinó més aviat en el fet de mantenir el respecte als qui pensen de forma contrària, però que, altrament, es creuen posseïdors igualment de la veritat (v. 10693).

A l'edició A, el preludi d'aquesta segona part el constitueixen els 4 versos 10680-10684, que per paralelisme sintàctic estableixen la dualitat Eva/Ave, Eva com a pecadora, Ave com a Redemptora que emmena absolucions. Els dos períodes oracionals del paralelisme basats en el terme Eva + verb en pretèrit perfet Simple, són alhora antitètics des del vessant contextual.

A
 «Eva caygué,
 esta l'alça.
 Eva peccà,
 esta ns absol.»
 (vv. 10680-3).

b) vv. 10694-10710. Aquesta secció reitera la discòrdia i dificultat de decidir entre dues opcions ja antigues (v. 10706), per tal com el debat no s'enceta en aquesta centúria, sinó que porta l'herència de la tradició patristica, com veïem en les pàgines introductòries.

19. Detraccions: «minvament de la fama d'algú», *DCVB*, IV, p. 368.

És notori un canvi d'actitud des del **dubte** de V (v. 10699) a la **veritat** de A.

V	A
«Pluralitat de doctós sans, grans discordans d'opinió, la qüestió ret fort duptosa , Dificultosa de decidir.» (v. 10694-701).	«en l'alt consell pur fabricat, y après forjat dins lo sant ventre d'esta qu. és centre de l'èsser pur . És lo fort mur de la deffensa».

Aquesta subsecció de A presenta una estructura lineal ternària i reiterativa, a partir del recurs a la imatge identificativa **I:R**, on el terme comparat és elidit:

— En primer lloc, la Verge és principi de vida, «orient del sol» (vv. 10684-5), per alteració de l'ordre habitual del període sintàctic; va nàixer humana, i per tant, mortal, però «**purament**» (v. 10686), adverbi que subratlla la puritat mariana:

«de l'etern sol
és orient,
d'on **purament**
naixqué mortal» (vv. 10684-6).

— És fortalesa contra les ofenses dels enemics:

«**És lo fort mur**
de la **deffensa**
contra l'**offensa**
de l'enemich» (vv. 10700-3).

— És lluitadora contra el pecat, advocada dels pecadors:

«Contra:l **peccat**
és pugnadora» (vv.10708-9).

Aquestes tres equivalències que identifiquen la figura de la Verge són introduïdes mitjançant l'antítesi en versos consecutius:

«esta lo **mal**
nos mudà·n **bé**» (vv.10688-9).

La impossibilitat de contracció del pecat original és glossada a partir de la repetició dispersa de la cadena clau: **pur-** i de la metàfora continuada que esdevé alegoria: fou l'empremta, la prova, el testimoni del ric segell de la presència divina,²⁰ encunyament fabricat ja «pur» (v. 10695) des de l'origen i posteriorment humanat en un sant ventre, centre i principi de puritats (v. 10699).²¹

Del vers 10699 de V «ret fort duptosa» s'explica la imatge mariana «és lo fort mur» (A, v. 10700) argumentada per l'antítesi **defensa-offensa** (vv. 10701-2).

20. Els jocs conceptistes, tant gràfics (agrupació de consonants com *mpt*) usos de formes asindètiques, metàfores que lloen la Verge ens introdueixen en l'estil dels certàmens poètics valencians. El mateix to insistent en l'empremta del *sagell* diví en la Verge, on sistemàticament *exempta* rima amb *empremta*, apareix en els autors de certamen i, sobretot, en Ferrando Dieç: «Y axí·l Fill vostre, Déu beneyt, /vos ha exemta/qual lo *sagell* tal és la·npremta» (FERRANDO, 1983: 436) o Mossén Pere de Anyó: «car d'un tal mal ab lo Fill sou exempta/perquè·l *sagell* fos tal qual és l'empremta» (FERRANDO, 1983: 442). En canvi, la composició del mateix Jaume Roig als certàmens poètics valencians es distancia de l'excés de recargolament i participa d'un estil força influenciat per la redacció del seu *Spill*, a partir d'exemples clars com el joc onomàstic Maria, il·luminant (v.53 *Cert.*, *Spill* v. 10980-1), insistència en la necessitat del domini de l'**enteniment** com a pont fonamental de les creences: «car si los senys segueix intel·ligència,/sols qui bé·ntén e coneix, ha sciència» (*Cert.*, v. 9-10 *Spill*, vv. 10690-5); definició «sens ve» referint-se a la Verge, en tant que «sens maledicció», des de la salutació Ave (*Cert.* v. 20, *Spill* v. 10792-96); addició de figures bíbliques tan característiques de l'*Spill*, com el tron de Salomó on està asseguda na Bersabé (*Cert.*, v. 20-30, *Spill*, v. 11696-702); arca de Noè (*Cert.*, v. 44, *Spill*, v. 11143); clau de David (*Cert.*, v. 45, *Spill*, v. 11164); escala de patriarca, *scala coeli* (*Cert.*, v. 45,, *Spill*, v. 11144-5); conca de ros (*Cert.*, v. 46, *Spill*, v. 11153); verga d'Aaron (*Cert.* v. 47, *Spill*, v. 11151); gavarrera i *hortus conclusus* (*Cert.*, v. 48, *Spill*, v. 11156, 11177), figures, d'altra banda, compartides i preses del llegat empàtic d'obres morals com l'*Speculum Humanae Salvationis*.

21. El joc verbal que implica la cadena **pur-** ens permet estudiar les composicions d'autors valencians en els certàmens en llaor de la Immaculada Concepció de la Verge Maria (València, 1486) com és el cas de Vinyoles: «Sou y sereu de puritat la mostra./Sols *pur* se diu en l'umanal linatge/ aquell y vós que·n vós prés *pure* forma./Ell, per si pür, vós, *pura* per guiatge» (FERRANDO, 1983: 449) o Pere Vilaspinosa: «Que l'Increat vos creà sens mixtura/tant purament quant pura us ha volguda» (*op. cit.*, 1983: 445).

La conclusió d'aquest seguit d'antítesis, imatges i construccions allegòriques, de l'adjectivació explicativa, gairebé sempre anteposada al nucli del SN («etern sol», «rich sagell», «sant ventre»); l'agilitat ascendent de formes verbals de moviment, culmina per dispersió climàtica en la interrogació retòrica que insisteix en la impossibilitat del fet que la Verge siga pecadora, perquè és vencedora del càstig d'Eva «ab puritat» (v. 10707).

«Puix lo castich
d'ella-l rebé,
esta-l vencé
ab **puritat**.

Contra:l **peccat**
és pugnadora;
com peccadora
ésser podia?» (vv. 10704-11)

Per tant, els versos del **Manuscrit (V)** presenten una segona part que és el resultat de l'addició de la força espiritual de la **voluntat** i l'**enteniment** a favor del respecte envers la pluralitat de savis que debaten entre dues opcions contràries. L'edició **A (1531)**, en canvi, a partir de la forma elaborada del missatge anteposa l'**enteniment** justament com a principi **segur** d'Immaculisme i aprofita el recurs de les imatges reiterades de forma dispersa i amb ambages o retoricisme en l'estil, a partir del recurs a la imatge identificativa, on se situa l'element comparat o imaginari al mateix nivell que el terme real que insisteix en la «puritat» de la Verge.

PART III

En aquesta secció els versos de V (vv. 10711-10731) situen el debat en el registre d'ultratomba, a partir del recurs a la imatge de les barques velles (v. 10713) que representen les opinions antigues expressades (governades) per alguns doctors moderns que han usurpat el comandament dels vertaders sustentadors d'aquelles opinions (els «capitans», v. 10720) —per creuament de lexemes en versos consecutius: «de barques velles/ velles querelles». Aquelles idees se les han fetes pròpies, però resulten ser multitud d'idees vanes. Llur afany d'assolir la veritat només cessarà *post mortem*, on la discussió («divís»,

v. 10728) finirà d'aparença i de fet; és a dir, en el cel copsaran la fi teològica i, en entendre, finirà la disputa:

«Alguns moderns
són fets guoverns
de **barques velles**;
velles querelles
han fetes pròpies» [...] (vv. 10711-15).

«Morts com seran,
en Parays,
lo llur **divís**,
ocularment
he clarament
veuran finat» (vv. 10726-31).

Aquesta idea apareix també a *Lo Somni* de B. Metge, on es manifesta que tots aquells que han sostingut una opinió que han cregut fermament «a honor e reverència de la Mare del Fill de Déu, són estats diversament privilegiats en paradís» (ENC, I: 77).

L'**edició A** insisteix en l'*empremta* de Déu sobre la Verge, que la féu neta i perfecta, pura (v. 10721), sens vici (v. 10723) ni culpa (v. 10737). El joc metafòric que suposa la presència del pecat original en la humanitat, com «arista» o espurna que es clava en la carn (*DCVB*, I, 847) matisa el contrast entre el pecat humà i la inefable puresa descrita amb to superlatiu com a inici de tot inici (v. 10720).

«Tota perfeta
y tal prevista,
ans de l'**arista**
del nostre crim,
lo prim del prim
de **pura y bella**
se troba'n ella»
(vv. 10716-22).

«D'esta scollí
Nostre remey» (vv. 10732-3).

A més de la seua concepció «pura» s'exalten de forma reiterada les virtuts (vv. 10725-28): humilitat, bondat, clemència i prudència, en un registre d'enumeracions semblants a una glossa transliterada de la lletania de la Verge: *Virgo clemens* (v. 10727), *Virgo prudentissima* (v. 10728), *Consolatrix afflictorum* (v. 10733), *Mater Dei* (v. 10734), *Regina sine labe originali concepta* (vv. 10736-7), *Auxilium christianorum* (v. 10738).

<p>«Sens algun vici, tot l'exercici de humilitat, <i>tota bondat</i>, <i>tota clemència</i>, <i>tota prudència</i> en ella's troba» (vv. 10723-9).</p>	<p>[...] «Sens ombra y vel d'alguna culpa, y la disculpa ella la'ns dóna» (vv. 10736-9).</p>
---	--

La idea que la vestidura de Déu sobre la Verge no podia ésser bruta de pecat apareix també a *Lo Somni* de B. Metge:

«Lo Nostre Senyor Déu (...) de gràcia especial volgué (cf. *Spill*, v. 10713 ed. A) e ordonà que la dita concepció fos **immaculada e exempta de tota taca**, e en aquella miraculosament obrà, car no era consonant a raó que la **vestedura** (cf. *Spill*, v. 10730 ed. A) que Ell se devia vestir fos de pecat ensutzeïda» (ENC, I: 76).

PART IV (vv. 10732-10765)

Aquesta part, introduïda per la força dítica de l'adverbi tematitzat «ací» (v. 10732) reafirma per reiteració dispersa el «dubte» (v. 10733) a què havia al·ludit el v. 10699. En qualsevol cas, els efectes del «combat» o disputa entre totes dues bandositats han estat profitosos per incrementar la fe. És així com el *jo* enunciatiu empra l'estil *id est* a l'explicació de les afirmacions anteriors a partir de la fórmula medieval *sicut dixit*, que suposa el recurs a l'*auctoritas*, «car, seguons deya»²² (v. 10736).

22. A partir del programa electrònic BETA I BITECA/PHILOBIBLON he pogut copsar com els dos sermons que es conserven inèdits de Benet de Lluna es refereixen al cisma. En aquests sermons s'evidencia el poder d'influències que alguns doctes exercien sobre les persones ignorants; per tant, com a efecte d'una mutació en el seu **enteniment**: «Digo que algunos se induzen no creyer la verdat por gran porfía e obstinación, por la qual assí gran tiempo han contradizido a aquesta verdat, que son abituados en odio de aquella por tal manera que su *entendimiento* non puede sofrir alguna razon por que aquella se pueda demostrar» (f.162r *Lat.* 1472). Després de la lectura d'aquests sermons, pense que la fórmula «a la comuna hutilitat» pren l'estil de les cartes de jurats on he trobat expressions semblants, referides a la importància de la predicació: «a la utilitat comuna molt necessari e fructuós» (RUBIO VELA, 1985, Carta 88, 1 març del 1402: 238).

És a dir, el debat ha implicat de forma catàrtica els fidels, que han esdevingut disputadors; de pacients s'han convertit en actants.

«Ací'l combat
resta **duptós**,
mas **profitós**
prou a la **agleya**.

Car, *seguons deya*
qui papa fo
en Avinyó» (vv. 10732-8).

Els darrers versos d'aquesta secció expressen l'alternativa en cas d'haver-se dedicat al sempre admirable conreu de l'*otium* (v. 10755) com a possibilitat insegura que es pressuposa per l'aposició dubitativa «poder», sinònim de «potser»: l'oci hauria estat el motor d'impulsió de la ignorància dels necis i rústecs. Notem en aquest cas l'ús de la forma condicional de les formes verbals: «restarien», «derrocarien», com a pont anticlimàtic a la conclusió de llur intervenció: l'edifici, metàfora del «debat profitós» = empresa, que es repeteix de forma consecutiva (vv. 10759-61) amb distribució morfològica diferent: substantiu «edifici», adjectiu habilitat o substantivat «edificat».

«Los quals, **poder**,
pacificats,
a l'oci dats,
tots ignorans
he rústechs sans
se restarien;
com curios,

derrocarien
l'*edificat*.
Magnificat
ha l'*edifici*
llur exercici
tant envejós
he qüestió». (vv. 10760-5).

Aquests darrers versos de la secció IV (vv. 10760-65) es caracteritzen per l'alteració de l'*ordo* normal dels períodes oracionals, com a resultat de la tematització dels efectes aconseguits («magnificat») en posició inicial del vers, més que no pas dels trets de llur empresa («exercici tant envejós com curios»).

La secció quarta s'inicia a l'**edició A** amb el to lapidari que implica una actitud tancada a l'elecció. El fragment introdueix una estructura paral·lelística antitètica, a partir de l'oració subordinada adjectiva substantivada generalitzadora (vv. 10740-3) i s'acaba en una interrogació retòrica (vv. 10754-7).

<p>«Qui la blasona guanya grans mèrits: pren los demèrits qui fa'l contrari» (vv.10740-3).</p>	<p>«Com, donchs, errà, qui del tarquim de culpa y crim nos deixà purs?» (vv.10754-7).</p>
---	---

L'estructuració de cada vers pren l'estil retòric on abunden:

— La rima derivativa: mèrits/demèrits, mort/morta, delliure/delliurà.²³

<p>«Qui la blasona guanya grans mèrits: pren los demèrits qui fa'l contrari» (vv. 10740-3).</p>	<p>«Dolç letovari és y confort, ab qui la mort ha restat morta» (vv. 10745-8). «y tan delliure que ns delliurà» (vv. 10751-2).</p>
--	--

— La transposició o inversió d'elements: «dolç letovari/és» per «és dolç letovari».

«Dolç letovari
és y confort» (vv. 10745-6).

— La imatge identificativa: «dolç letovari», per tant, remei i salut de tota malaltia. La perfecció de la Verge és descrita gràficament amb la imatge del «compàs i regle», instruments necessaris en la mesura exacta d'elements inanimats. La imatge, doncs, a banda d'indicar perfecció o exactitud, permet el pas de l'esfera inanimada del terme comparat (compàs/regle), a l'esfera animada: «perfet viure» (v. 10751).

«compàs y regle
del perfet viure» (vv. 10749-50).

23. Partint de criteris semanticotransformacionals, podem copsar el joc verbal de les parelles binòmiques amb aquest esquema: $X_{SUBS(mèrits)} - [[PREFIX] X]_{SUBS(demèrits)}$; $X_{SUBS(mort)} - [[X [MORF.sing -a]]_{ADJ PRED(morta)}$; $X_{ADJ(delliure)} - [X MORF.VERBAL PERFET -à]_{(delliurà)}$.

Cal destacar, ultra el que acabe de fer notar, el joc paronomàsic «mort/morta», gairebé visionari, així com la gradació dels tres substantius, «pont, camí y porta», que suposa l'acostament en zoom des de la generalització a la concreció, antítesi del vers següent, «etern segle», per referir-se a la vida eterna. És així com elements topogràfics i físics inanimats es fan partícips en la descripció de la figura mariana. El recargolament verbal acaba amb una interrogació retòrica total (vv. 10753-6) on es tematitzen tres esferes lèxiques claus fins al moment: *culpa*, *crim*, *pur*, condensades en una simple interrogació que té la peculiaritat de servir alhora de principi dogmàtic: la impossibilitat de trobar cap mena de pecat en la Verge.

Des d'aquest estat de la qüestió, el fragment de V, a partir del monosíl·lab «cert» usat en Roig a mode de comodí, reafirma el to versemblant: unes vegades introdueix un matís d'ironia verbal, sobretot en els llibres I, II, quan el jo líric participa com a protagonista expectant d'esdeveniments: en altres ocasions el reforçament del mot «cert» apleix una funció tematitzadora, de posar en relleu un aspecte ja exposat. El monosíl·lab insisteix novament ara i ací en la intervenció de la **Voluntat**, potència anímica que anteposa la matèria deligible, i en potència de realització, a la necessària:

«cert, **obsció**,
segur, **pots pendre**» (vv. 10766-7).

A partir de la juxtaposició verbal d'infinitius en gradació climàtica: «pendre, tenir, defendre» (vv. 10767-68) en projecció oberta al futur, el consell pronunciat des de la focalització en la veu del savi se centra en l'esfera teològica per tal de dispersar la por a la mort eterna, «sens por de foch» (v. 10771) en cas de decidir-se per l'opció, diríem, més perillosa.

«Cert, obsció,	com a brocarts
segur, pots pendre;	abdós les parts
tenir, defendre	sens por de foch » (vv.10766-71).

L'*argumentatio* final es refereix a la part que es pronuncia per l'acceptació conjunta de tota la «flota» (v. 10775) com a imatge de

l'Església militant;²⁴ i és adjectivada com «*pus devota*» i «*prou segura*», especificadors quantitius en grau positiu —mai no superlatiu— que marquen, a partir de la forma verbal «par» (v. 10776), la inseqüent en la sustentació de la veritat.

«La part que't moch de <i>No concepta</i> és molt accepta	<i>a la més flota;</i> par <i>pus devota</i> he <i>prou segura</i> » (vv. 10772-7).
---	---

El sintagma preposicional *De No concepta* (v. 10773) mereix especial menció per tal com Roig ha operat la transposició de l'afirmació *sine labe originali concepta* en una fórmula encapçalada per l'adverbi de negació «No concebuda/en pecat original», d'on es deixa entreveure, a més d'una necessitat que respon a una exigència mètrica compartida amb el vers següent, una finíssima perífrasi no menys marcada d'un subtil to irònic.

24. En l'inventari 4605 de la Biblioteca Serrano Morales (Ajuntament de València) consta una obra escrita pel reverend Juan Gómez, datada el 1530 i adreçada «al infante don Enrique de Aragón y Sicilia», un any abans de l'edició valenciana de l'*Spill*, amb el títol *Tribumfo de la Immaculada*. Com a herència de la portada que havia servit de preludi al *Liber de conceptu virginali*, novament és idèntic el gravat de la Verge envoltada dels atributs que la defineixen com a santa i immaculada. En aquesta portada del *Tribumfo*, però, el gravat no presenta cap inscripció de lletres gòtiques a la part esquerra ni dreta; únicament en la part inferior es pot llegir el títol de l'obra, *Tribumpho de la Immaculada Concepción...* El *Tribumpho* és escrit en dècimes castellanques d'escàs valor literari (9 folis en quart) i presenta l'estructura de la *disputatio* del *Liber de conceptu virginali*, amb el qual no només comparteix la portada o el fons temàtic immaculista, sinó també l'esquema dual *ratio-aplicatio*, en què a partir d'un tema exposat teòricament es procedeix a la seua aplicació de la concepció immaculada. L'autor hi afegeix un *explicit contra los maldizientes* on alludeix als «dos vandos» —dominicans i franciscans. La idea que Salomó va anunciar als seus Cantars una Verge «limpia de paja de arista» (*tertia ratio*) neta de tot pecat, introdueix un estil basat en la tòpica *laudatio* a partir de la reiteració anafòrica, en nombroses ocasions: «Tu de Ezechiél la puerta cerrada/ tú de Daniel el árbol frondoso/ tú de Jacob la scala smerada» (*octava ratio*) construccions pleonàstiques antitètiques: «mirando en ti cosa *infinida finida*», per concloure les excel·lències d'una Mare de Déu, capitanessa de l'Església militant, a partir de la metàfora de la flota: «Quando la flota del resto humano/partió de aquel puerto de mente divina...». L'estil reiteratiu i laudatori d'imatges marianes, la noció del crim del pecat com «arista» i la doble lectura de l'Església militant o «flota» salvada de la ruïna, entre altres motius, comparteix l'estil dels poetes valencians de certamen i participa, *mutatis mutandis*, del to exaltat dels versos afegits de l'edició valenciana de l'*Spill* de 1531.

Des de la possibilitat d'elecció entre ambdues bandositats que reflecteixen els versos de V, l'edició A conclou amb uns consells que no deixen cap possibilitat de dubte. Des del recurs a la funció apel·lativa «cessen murmurs» (A, v. 10758), antítesi dels versos 10683-10689 de V: «detraccions,/maldicions,/contaminant,/calumpniant...», s'imposa no el **dubte** sinó la **veritat**:

«la qüestió ret fort duptosa » (V. vv. 10699-700).	«contradients tal veritat » (A, vv. 10759-60).
---	---

Com a contrapartida a les opinions tomistes, l'**edició A** assegura que la Verge no fou tacada pel pecat original, ja abans de prendre forma animada, «en lo mental» (v. 10764).

«*En lo mental*
ja preservada,
no fon tacada
per ley de gràtia» (vv. 10764-7).

En els versos finals novament és fàcil notar el creuament dels mateixos sintagmes o formes lèxiques: *non concepta, flota, devota...*, adaptats a la voluntat d'imposició d'una sola de les dues opinions, amb cap possibilitat de dubte a partir de la força de l'adverbi «nunca» (v. 10772) per anàfora a l'incipit (v. 10679), on s'insistia en la manca de pecat original en la Verge.²⁵

La dubitació dels especificadors a què al·ludíem en V, «*prou*», «*pus devota*», permet a l'**edició A** el pas de la forma verbal «par» a la fórmula d'equivalències «és» (v. 10776) que marca la contundència en l'asseveració, i sobretot la introducció final del *verbum dicendi* «diu» (v. 10777), que subcategoritza la forma predicativa «pura» (v. 10777) per repetició dispersa als versos 10686 «purament», 10695 «pur»,

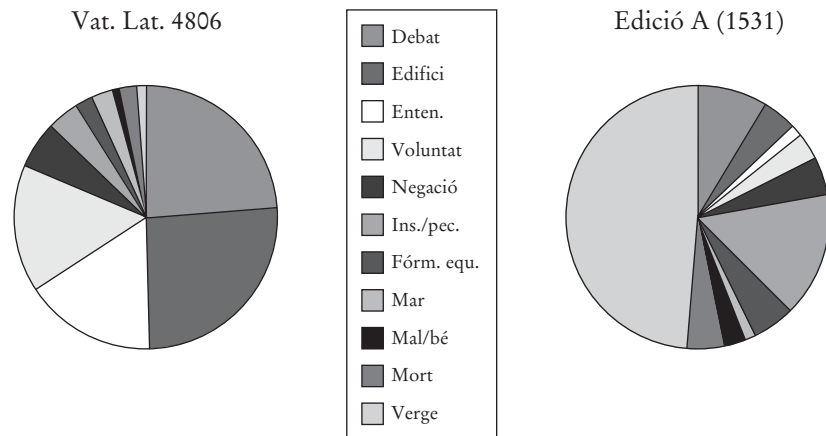
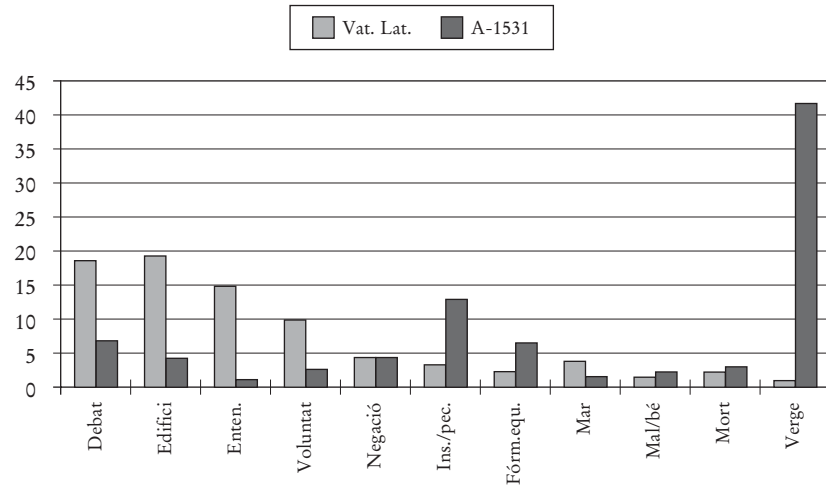
25. En autors de certamen, com és el cas de Ferrando Dieç, es fa evident el mateix to insistent a acceptar com a veritat que no admet cap possibilitat de disputa, el fet que la Verge siga neta de pecat original: «erra si·l vol l'om peccador/allimitar,/fundar rahons **ni disputar**,/ni majorment/los maldients, sens fonament/de prou **sciència**» (FERRANDO, 1983: 435).

10707 «punitat». El debat, la possibilitat de decidir «lo hoc o no» (V, 10703) és ara en A una condició «si parlam» (v. 10710) i ha de ser ferma a una **veritat indiscutible**.

En els gràfics següents s'exemplifica la cadena d'isotopies temàtiques dels textos de les dues edicions V (Vat. Lat.), i A (ed. 1531).

A partir del programa de concordances que m'ha permès la classificació de les unitats lèxiques en camps semàntics, he arribat a la conclusió que les mateixes 11 esferes del fragment de V són idèntiques a les de l'edició A, encara que adaptades al context diferent del debat immaculista:²⁶

26. Les unitats lèxiques serien:
- DEBAT:
 - (V) querelles, qüestió, scola, sospita, divís, part 4 (lem.), por, dificultosa, discordans, disputadós, bando, debat, detraccions, combat, veritat.
 - (A) L'al·lusió al debat immaculista es planteja des de la veritat: contradients, contrari, murmurs, vots, arguments, sospita, veritat.
 - EDIFICI, metàfora de l'Església militant.
 - (V) derrocarien, edifici 2 (lem.), sgleya, sermonadós, trones, Avinyó, Benet, sant 3 (lem.), canonitzats, cristians, devota, doctrina, papa, parays, setges.
 - (A) alt consell, cel, Déu 2.
 - ENTENIMENT, potència anímica necessària en la solució del debat.
 - (V) dicidir, duptós 2 (lem.), ignorans 2, científichs, conclusió, sofistes, llògichs, pechs, rústechs, saber 3 (lem.), tehologichs.
 - (A) sabia (amb canvi de subjecte, qui detenta el saber respecte de la lectura de V).
 - VOLUNTAT, elecció entre les dues opcions del debat.
 - (V) vullés, obsció, accepta, aprovats, creu, defendre, hutilitat, opinió 2 (lem.), sospita.
 - (A) accepta, scollí (canvi de registre. La voluntat no implica una elecció humana, sinó divina).
 - NEGACIÓ. L'adverbi de negació presenta 4 iterativitats en ambdós fragments.
 - INSULT (V) calumpniant, eretges, maldicions.
 - PECAT (A) crim 3, culpa 2, errà, tacada, disculpa, exempta, preservada, peccat 3 (lem.).
 - La culpa (error) esdevé el fons del debat: calúmnies, insults, com a cos de les disputes entre les bandositats en V, mentre que en A es refereix a l'absència de màcula de pecat original en la Verge.
 - FORMULA D'EQUIVALÈNCIES. La forma «és» en V presenta 2 iterativitats, enfront de les 6 de A, referides a imatges marianes.
 - MAR. Al·lusió a la flota dels navegants o militants en la Verge.
 - V (V) flota, capitans, barques
 - (A) flota
 - MAL/BÉ. (V) mals
 - (A) mal, bé
 - MORT. (V) mortal 2 (lem.)
 - (A) mort 3 (lem.)

— VERGE. En V allusió al títol de «No concepta». En A l'esfera referida a la Verge conforma 41 iterativitats, referides sempre a la seua condició de «pura», «porta del cel», «pont de salvació»...: bella, bondat, remey, pura 7 (lem.), camí, compàs, pont, empremta, humilitat, centre, clemència, deffensa, lum, scola, flor, mur, orient, pugnadora, concepta, Mare, sant, ventre, letovari, porta, regle, esta 6, ella 5.

Des del punt de vista fonològic, el ritme binari ATAT/(A) que caracteritza els versos del manuscrit inverteix la tonicitat de les dues síl·labes inicials TA(T)AT(A) a l'edició de 1531.²⁷ El **manuscrit V** presenta una rigorosa disposició mètrica i accentual, en contraposició a una mètrica més poc elaborada i major presència de l'accent extrarítmic en **A**.²⁸

La terminació en consonant és majoritària en **V** (21 apariats), i minoritària en **A** (12 apariats). Altrament, la rima acabada en vocal és regular en **A** en 33 apariats del fragment, enfront dels 15 del **manuscrit V**. D'aquestes codex sil·làbiques en posició final versal es justifica com el sistema mètric de **V** presenta rimes més elaborades que l'edició **A**, on és tòpica la terminació versal en vocal.²⁹

Tot amb tot, el fons del missatge d'**A** supera en retoricisme verbal i estilístic els versos de **V**, amb major relleu del to exclamatiu del llenguatge de l'exaltació.

A MODE DE CONCLUSIÓ

De tot el que hem anat comentant és evident que la *mutatio* dels 103 versos que l'edició **A** varia respecte del **manuscrit V** és el resultat d'un aspecte de fons teològic, més que d'una *voluntas* poètica d'embellir el missatge, que malda d'evitar la controvèrsia, d'arrels pretèrites, entre la tesi a favor/en contra de la concepció d'una Verge preservada de pecat original; controvèrsia que ja el 1531 podia resultar perillosa de

27. Hem de destacar el contrast entre els 11 casos de síl·laba 3a tònica o els 48 casos de síl·laba tònica inicial en l'edició **A**, enfront dels 6 i 22 casos de **V**, respectivament.

28. L'accent extrarítmic apareix al manuscrit **V** en 5 versos: 10682, 10695, 10712, 10724, 10775, mentre que a l'edició **A** és freqüent en 13 ocasions: 10674, 10677, 10684, 10689, 10697, 10698, 10723, 10747, 10748, 10749, 10751, 10754, 10757.

29. Al manuscrit apareixen 16 apariats amb fonorima C+C: -ons, -ant, -ans, -arts, -ats, -erns, -any, **-ent**, -ichs, -och; 21 apariats V+C: -ulles, -estes, -etges, -enen, **-at**, -ir, -elles, -òpies, -ades, -és, -an, -ys, -ós, -er, -ien, -ici; 15 apariats C+V: **-ola**, **-ina**, **-ita**, -ó, -osa, -igua, -eya, -una, -é, -endre, -epta, -ota. A l'edició **A** la cadena C+C apareix en 8 apariats: -ent, -ell, -ich, -èrits, -ort, -urs, -ents, -orç; V+C en 12 apariats: -ol, -al, **-at**, -ur, -im, -el, -am; C+V en 33 apariats: **-ola**, **-ina**, **-ita**, -é, -à, -empta, -entre, -ensa, -ora, -ia, -eta, -ista, -ella, -ici, -ència, -oba, -í, -ey, -ulpa, -ona, -ari, -orta, -egle, -iure, -ada, -àtia, -epta, -ota, -ura.

[La lletra negreta indica la coincidència mètrica entre les dues edicions.]

ser glossada, sobretot a partir de la circulació, des del 1486 de la Inquisició, així com de la persecució legal, manifestada per part de l'Església a tots aquells que gosaren opinar de forma contrària.

És així com, des de la llibertat d'elecció que preconitzava l'autor del Manuscrit, s'ha operat la mutació a una veritat inqüestionable.

Al mateix temps, el missatge amarat de funció referencial ha deixat pas a una lliçó magistral de recargolament retòric, d'artifici en la paraula, que participa de l'estil dels poetes de certamen valencians; per tant, de la «normalitat» conjuntural, i troba els seus antecedents mariològics més immediats en l'edició valenciana del *Liber de conceptu virginali*.

A partir de la confrontació del contingut comunicatiu d'ambdós fragments i des del criteri objectiu que ens ha permès el buidatge electrònic de les dues versions, així com de l'estudi de la distribució rítmica i accentual dels dos fragments divergents en relació al conjunt de l'obra de Roig, si no disposem de documents de primera mà que assegurin l'autoria dels versos de l'edició A, almenys sí que, a partir de l'estudi analític, estem en condicions d'afirmar que es tracta d'un autor diferent al del Manuscrit original, atès que, entre altres aspectes, obeint a la cronologia dels fets, ja el 1456 s'havia proclamat el primer decret immaculista que feia pràcticament impossible l'existència d'uns versos tan compromesos com els de l'*Spill* de Roig (1460). Malgrat tots els condicionaments socials, Roig es decidiria per posar en tessitura el debat immaculista, perquè cadascú elegira «el que volguera», com una part més de la modernitat que suposa la crítica als estaments com les beguines, els clergues, les monges abrandades d'instint sexual, de regust tan boccaccià i de rerefons faceciós que, al capdavant parteix d'una finalitat ben explícita: divertir un auditori i que el vesant literari siga l'impuls d'una *disputatio* entre col·legues, especialment lletraferits. L'empremta literària de Roig, ensems l'adaptació dels versos immaculistes, antitètics i de diferent autor, en l'edició de 1531, així com la versió mixturada de 1905 (Chabàs) constitueixen el llegat que ha perviscut fins els nostres dies en les edicions d'una obra tan polifacètica com és l'*Spill* de Jaume Roig.

ANNA ISABEL PEIRATS NAVARRO
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B. (1984): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 10 vols.
- ALVA y ASTORGA, Pedro (1663 [1965]): *Militia immaculatae conceptionis Virginis Mariae contra malitiam originalis infectionis peccati*, Bruselles, Lovani, Typogr. Immaculatae conceptionis, Culture et civilisation.
- (1664): *Septem allegationes et totidem avisamenta pro informatione Patrum Concilii Basiliensis anno Domini MCCCCXXXVI circa sacratissimae Virginis Mariae Immaculatae Conceptionem*, Bruselles.
- (1665): *Monumenta antiqua seraphica pro Immaculatae Conceptionis*, Lovaina.
- AMERI, Hyacinthus (OFM) (1954): *De definitione Immaculatae Conceptionis in Concilio Basileensi*, dins *Doctrina Theologorum de Immaculata B.V. Mariae Conceptione tempore Concilii Basileensis*, Roma, Academia Mariana Internationalis, Bibliotheca Immaculatae Conceptionis, ps. 214-233
- AQUINO, Santo Tomás (1998): *Suma de Teología*, Madrid, BAC, 5 vols.
- BANDINELLI, R. (1891): *Die Sentenzen Rolands*, Freiburg im Breisgau, Edit. Gietl.
- BASILIO DE RUBÍ (OFM) (1956): *La escuela franciscana de Barcelona y su intervención en los decretos inmaculistas de la Corona de Aragón (siglos XIII-XIV)*, «Estudios Franciscanos», LVII, Barcelona-Sarrià, ps. 363-405.
- BENEDICTUS XIII: *Sobre el cisma de Occidente*, Lat. 1472.
- BONNER, Anthony (ed. lit.) (1989): *Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)*, Palma de Mallorca, Moll, 2 vols.
- CALLADO Estela, E. (2000): *Maculistas e inmaculistas en la Valencia del siglo XVII. El arzobispo Aliaga y su oposición a la Inmaculada Concepción*, dins *Teología en Valencia: raíces y retos. Buscando nuestros orígenes, de cara al futuro, Actas del X Simposio de Teología histórica (3-5 marzo 1999)*, València.
- CHABÀS, R. (1905): *Spill o llibre de les dones*, Barcelona, L'Avenç.
- CUERVO, Manuel (O.P.) (1955): *Por qué santo Tomás no afirmó la Inmaculada, Virgo Immaculata*, dins *Acta Congressus Mariologici-Mariani*, VI, Roma, ps. 11-68.
- DENZINGER, H. i SCHÖNMETZER, A. (1965): *Enchiridion Symbolorum. Definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Friburg de Brisgòvia-Roma, Herder.
- DOMÍNGUEZ Reboiras, F. (1990): *Els apòcrifs lul·lians sobre la Inmaculada. La seva importància en la història del lul·lisme*, «Randa», núm. 27, ps. 11-43.

- DUNS SCOTI, Johannes (1894): *Opera omnia*, París, Apud Ludovicum Vivés, Bibliopolam editorem.
- ECKHART, Meister (1964): *Die deutschen und lateinischen Werke (=DW)*, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag.
- FERRANDO FRANCÉS, A. (1983): *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- GAZULLA, Faustino (1905-1906): *Los Reyes de Aragón y la Purísima Concepción de María Santísima*, BRABLB, 3, ps. 1-18, 49-63, 143-151, 257-264, 388-393, 476-479, 546-550.
- GERSON, Jean (1968): *Oeuvres complètes*, París, Desclée.
- GÓMEZ-SENENT, Carmen (1991): *Catálogo de obras impresas en el siglo XVI de la Biblioteca Serrano Morales del Ayuntamiento de Valencia*, València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura.
- GUARRAE, Fr. Guilielmi, Fr. Ioannis DUNS SCOTI i Fr. Petri AUREOLI (1904): *Quaestiones disputatae de Immaculata Conceptione Beatae Mariae Virginis*, Ad Claras Aquas, Quaracchi.
- HALES, Alexander (O.M.) (1924): *Summa Theologica*, Ad Claras Aquas, Quaracchi, 4 vols.
- LEFÈVRE, Jean (1892): *Les lamentations de Matheolus et le livre de Leesce*, ed. A. G. Van Hamel, París, Bouillon.
- Liber de conceptu virginali* (1518), ed. Johannes Vinyau, Biblioteca Serrano Morales, Inv. 4605 AGEH.
- LLULL, Ramon (1906): *Libro de la concepción virginal* (versión castellana por D. Alonso de Cepeda), Barcelona, Imprenta de Subirana Hermanos editores y librereros pontificios.
- MAGNI, Alberti (1898): *Opera omnia* (38 vols), París, Bibliopolam editorem.
- MARTÍ Mestre, J. (1992): *El Libre de Antiquitats de la Seu de València: estudi lingüístic i edició filològica*, València, Universitat de València / IIFV.
- MARTIN, Raymond (O.P.) (1930): *La controverse sur le péché originel au début du XIV siècle*, Lovaina, Textes inédits, Spicilegium Sacrum Lovaniense, Bureaux.
- MARTORELL, Joanot (1992): *Tirant lo Blanch*, Albert Hauf ed. lit., València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- MANEIKIS KNIAZZEH, Ch. i NEUGAARD, E. (1977): *Vides de Sants Rosselloneses* (amb prefaci i aportacions de Joan Coromines), Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 3 vols.
- MARTIN, Raymond (O.P.) (1930): *La controverse sur le péché originel au début du XIV siècle*, Lovaina, Textes inédits, Spicilegium Sacrum Lovaniense, Bureaux.
- METGE, Bernat (1980): *Lo somni*, Barcelona; ENC, I.

- MIQUEL I PLANAS, R. (1929-1950): *Spill o llibre de consells*, Barcelona, Orbis, 2 vols.
- MOREL-FATIO A. (1885): *Rapport sur une mission philologique à Valence suivi d'une étude sur le «livre des femmes», poème du XVe siècle, de maître Jaume Roig*, París.
- MOURIN, Louis (1946): *Sermons Français Inédits de Jean Gerson*, París, Librairie Philosophique.
- O'CONNOR, Edward (ed.) (1958): *The dogma of the Immaculate Conception. History and significance*, University of Notre Dame Press, ps. 51-85, 161-211.
- Patrologia Latina database* (PL), Chadwyck-Healey Inc.
- PERARNAU ESPELT, Josep (1984): *Política, lul·lisme i cisma d'Occident. La campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima els anys 1415-1432*, ATCA, III, ps. 59-179.
- PLATZECK, Erhard Wolfram (1962-1964): *Raimund Lull: sein Leben, seine Werke, die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre)*, Roma, Editio-nes Franciscanae; Düsseldorf, Schwann, 2 vols.
- QUINT, Josef (ed.) (1953): *Meister Eckharts Predigten* (Erster Band), W. Kohlhammer Verlag.
- RIQUER, Martí de (1959): *Prólogo a las «Obras de Bernat Metge»*, Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, Universitat de Barcelona.
- ROIG, Jaume (1490): *Spill*, Manuscrit 4806 Vat. Lat.
- (1981): *Espill*, ed. V. Escrivà, València, B.A.V.
- (1978): *Espill o llibre de les dones*, a cura de Marina Gustà, Barcelona; «MOLC», núm. 3.
- (1561): *Libre de les dones, més verament dit de consells profitosos y saludables...*, València.
- (1928): *Llibre de les dones o Spill*, Barcelona, Barcino.
- (1531): *Llibre de les dones, més verament dit de consells profitosos y saludables...*, València.
- (1990): *Spill*, ed. de Josep Almiñana Vallés, València, Del Cènia al Segura.
- ROSSY, T., A. DE NOVO CASTRO, P. CANDIA i F. ARIMINO (1954): *Tractatus quatuor de Immaculata Conceptione B. Mariae Virginis*, Florència, Quaracchi.
- RUBIO ALBARRACÍN, J. E. (1999): *El Memorial de la fe catòlica de Pertusa*, dins *Ausiàs March i el món cultural valencià del segle XV*, Alacant, IIFV, ps. 363-376.
- RUBIO VELA, A. (1985): *Epistolari de la València Medieval*, 2 vols., València, IIFV, Universitat de València.
- SÁNCHEZ, V. (OFM) (1993): *La orden franciscana por la Inmaculada Concepción en 1732*, AFH, 3-4.

- STRATTON, Suzanne (1994): *The Immaculate Conception in Spanish Art*, Cambridge University Press.
- Tribunpho de la Immaculada Concepción* (1530), ed. Juan Gómez, Biblioteca Serrano Morales, Inv. 4605 AGEH.
- VILLENA, Isabel de (1995): *Vita Christi*, Barcelona; «MOLC», núm. 115.
- ZAVALLONI, R. i MARIANI, E. (1987): *La dottrina mariologica di Giovanni duns Scoto*, Roma, Spicilegium Pontificii Athenaei Antoniani.